

Domokos Mátyás

Mit rejt az irattartó?

Ifjúságának Franciaországban töltött éveiről és Párizsba vezető viszontagságos útjáról számos feljegyzést, naplójegyzet-töredéket vetett különböző időpontokban papírra Illyés Gyula. Egy életregény-sorozat emlék- és élményanyagát rögzítő darabokat, amelyekből egy kötet, a *Hunok Párisban* el is készült. Ezt a végleges formát öltött művet a második világháború éveiben kezdte el írni, azokban a napokban, amikor Párizst már elfoglalták a németek, s néhány fejezetét meg is jelentette azon frissiben a *Magyar Csillagban*, majd a háború befejeződése után az újraindult *Válaszban*. A *Hunok Párisban* 1946-ban a Révai könyvkiadó jóvoltából aztán könyvalakban is napvilágot látott. – 1970-ben, amikor ez a regény az író Életmű-sorozatának egyik darabjaként újból megjelent (ez volt a könyv harmadik kiadása), Illyés Gyula egy fejezettel megtoldta az eredeti művet. Ez a fejezet, *Utóirat 1970-ből*, arról tájékoztatta az új kiadás olvasóit, hogy a szerző eredetileg több kötetre tervezte regényét, s a *Hunok Párisban* „annak csak az első része, bevezetője”. A korszakábrázoló regényírói vállalkozás nyitányát azonban egy másik korszak, a negyvenes évek második felének harcosan rövidlátó kritikája lesöpörte „arról az épp akkortájt föllállított ékes-széles polcra, melyen a magyar fizikai dolgozók, a magyar forradalmárok újabb irodalmi megörökítéseinek kellett volna sorakoznia – ha belőlük csak egy fél polcnyi, egy saroknyi is – elkészül.”

Megszívlelni érdemes tanulságokkal szolgál, ezért érdemes bővebben is idézni ennek a politikában gyökerező kritikai látásvizsgálatnak az írói diagnózisából: „Az írásban is élesen, de élőszóval még élesebben megfogalmazott kifogás – az akkor szokványos megtárgyalásokban, referátumokban – könyvem ellen az volt, hogy hőseit az író felülről lefele nézve ábrázolja, a megmosolyogtatás és nem a megrázás szándékával, magát a mozgalmat pedig nem belülről, hanem kívülről festi, lelki motívumoknak adva elsőbbséget ott is, ahol a történelmiszerűség predominálása a nyilvánvaló, stb. A legmeghökentőbb a változatlanul ismétlődő konklúzió: a könyv életrajzi regény, mégpedig arról, hogy írója mint fordít háttal a munkásságnak, a forradalom ügyének. Akkor alakult ki az a tetszetős, mindmáig szapora használatú formula: szerzőnk, az egyszerű vidéki fi, Párisban közel került a munkásság világához, de aztán – művész és más polgári körök hatására – elszakadt tőle.

Akkor, ott fonódtam legszorosabban ehhez a világhoz. – Folytatódik az írói önvallomás, a vaksi kritikák műpusztító következményeire is rámutatva. – De a félremagyarázatok – a vádak – fele is elég lett volna, hogy megállítsam a tollat, s a folytatásokkal, jegyzetekkel telítődő iratgyűjtőt összekössem, föltegyem egy szerény otthoni polc tetejére.”

Ez a félretett iratgyűjtő ma is megvan az írói hagyatékban, s belőle került elő nemrégiben a *Lent és fönt – bányák és kohók* címmel 1979 nyarán készült és ismeretlen okból befejezetlenül maradt fejezet is, amelyet a soproni Központi Bányászati Múzeum akkori igazgatójának, Molnár Lászlónak a levélbeli megkeresésére és kérésére kezdett végső formába önteni Illyés Gyula.

A levél szövege a következő:

Sopron, 1979. június 4.

Központi Bányászati Múzeum
H-9401 Sopron, Templom u. 2.
Postafiók 145.
Telefon: (99)12-276, (99)12-667

Illyés Gyula úrnak
Kossuth-díjas költő
Budapest
Józsefhegyi u. 9.
1025

Igen Tisztelt Illyés Gyula!

Örömmel fedeztük fel a Magyar Irodalmi Lexikon Illyés életrajzában az itt következő két félmondatot: „...1921-ben Párizsba jut. Kezdetben bányásként dolgozik...”

Nagy megtiszteltetés lenne múzeumunkra, ha csak röviden is összefoglalná számunkra közel hat évtizeddel ezelőtti bányászélete emlékeit. Megkülönböztetett szeretettel és érdeklődéssel várt kéziratának a múzeum jövő évi újraindítása kapcsán megjelenő évkönyvünkben előkelő helyet biztosítanánk Petőfi Sándor „Bányában” c. versével együtt.

Megértő segítségében bízva kívánok bányász köszöntéssel

Jó szerencsét!
Molnár László
Múzeumigazgató

Illyés Gyula válaszelevelének részlete is fennmaradt a hagyatékban:

Bányász köszöntéssel: magában ez a két szó behozta szobámba azt a nem kellemtelenül nyugtalanító légkört, amit az irodalmi szakértők ihletnek neveznek. Eltelt mégis némi idő, amíg tollat emeltem csákány-látta jobbomba, valamiféle röstelkedéssel; hogy ahhoz a régihez képest milyen pehelykönnyű ez a kenyérkereső szerszám.

*

A *Lent és fönt – bányák és kohók* kéziratát rejtő irattartóból egyébként más darabkái is előkerültek az évtizedeken át tervezett, de

félbe-szerbe maradt regényfolyamnak, s ezek, akárcsak az itt közre adott részlet, ugyanilyen csodálatosan eleven és tündökletes életteljességgel jelenítik meg a húszas évek észak-francia bányavidékének a világát, vagy a *Hunok Párisban* lehetséges folytatásaként „Bátyám regényét”: a Feri bátyjával Párizsban és a dél-franciaországi „hegylakók közt” együtt eltöltött időt. A 20. századi magyar prózaírás egyik csúcsteljesítményéhez méltó végső érettséggel ábrázolva az első nagy háború után világgá szóródott „étrangerek” és őslakók lenti életét.